

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL V

1—2

IANUARIE—DECEMBRIE

1 9 6 0

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul V, nr. 1—2

1960

ianuarie—decembrie

S U M A R

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

	Pag.
Acad. E. PETROVICI, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de <i>e</i> în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân	9
I. PĂTRUȚ, Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române	23
I. STAN, Timbrul fonologic al consoanelor finale în <i>Codicele voroneșean</i> și <i>Codex Dimonie</i>	29

LEXICOLOGIE ȘI GRAMATICĂ

D. MACREA, Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc	39
G. GIUGLEA și I. STAN, Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romanice și românești	57
PIA GRADEA, Din preocupările lexicografice ale lui Timotei Cipariu (I)	67
EMESE KIS, Sufixul <i>-ău</i> în cuvintele de origine maghiară din limba română	75
E. CÎMPEANU, Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv	85
V. BREBAN, Contribuții lexicale	99
V. STANCA, În legătură cu un glosar regional	101

ONOMASTICĂ

AL. CRISTUREANU și AURELIA STAN, Prenumele locuitorilor din satul Purcăreți, raionul Sebeș, în 1957	103
MALVINA PĂTRUȚ, Toponimice din Valca Cugirului	111

DIALECTOLOGIE

VL. DRIMBA, Materiale pentru studiul raporturilor lingvistice româno-maghiare	115
B. CAPESIUS, Întrebuințarea metodei statistice în vederea caracterizării graiurilor landlerilor din Transilvania	131

RECENZII

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ (Академия Наук СССР, Институт Языкознания), Москва, Издательство Академии Наук СССР, VII, 1958, № 1—6 (<i>Maria Zdrenghea și O. Vințel</i>)	143
ЛИМБА ШИ ЛИТЕРАТУРА МОЛДОВЕНЯСКЭ (Филиала Молдовеняскэ а Академией де Штинце а Униуний РСС, Институтул де Лимбэ ши Литературэ), Кишинэу, anul I, 1958, № 2 (октомврие—дечемврие) (<i>L. Ghergariu</i>)	147
FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1958 (<i>Gr. Rusu</i>)	150

	<u>Pag.</u>
LOPATNIKOVA N. N., MOVCHOVITCH N. A., <i>Précis de lexicologie du français moderne</i> . Éditions en langues étrangères. Moscou, 1958 (B. Kelemen)	157
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Tomus VIII, 1958 (Lidia Sfirlea)	160
REVUE DES LANGUES ROMANES, Montpellier, LXXII, № 1956, 1957—1958; LXXIII, № 1958—1959 (E. Tănase)	163
ANTON MAYER, <i>Die Sprache der alten Illyrier</i> . Band I: Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, 1957; Band II: Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen; Grammatik der illyrischen Sprache, 1959, Wien (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XV, XVI) (I. I. Russu)	166
HANS KRAHE, <i>Sprache und Vorzeit</i> , Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache. Heidelberg, 1954 (I. I. Russu)	177
SLAVIA, Časopis pro slovanskou filologii. Československá Akademie věd. Slovanský Ústav, Praha, ročník XXV (1956), sešit 1—4; ročník XXVI (1957), sešit 1—4; ročník XXVII (1958), sešit 1—4 (Gh. Ciptea)	182
INDICE	189

TIMBRUL FONOLOGIC AL CONSOANELOR FINALE ÎN CODICELE VORONEȚEAN ȘI CODEX DIMONIE

DE

I. STAN

Caracterizând structura fonologică a dialectelor românești, acad. E. Petrovici a arătat că „*dacoromîna, aromîna și meglenoromîna au sisteme fonologice asemănătoare, deoarece tustrele dialectele prezintă corelații de timbru ale consoanelor, corelații care lipsesc în istroromîna*”¹.

În ultimul timp, R. Jakobson și M. Halle au stabilit, pentru fonemele din toate limbile, numai 12 trăsături distinctive din punct de vedere acustic și al realizării componentilor de frecvențe spectrografice. Între aceste trăsături sînt incluse două timbre existente și în limba romînă: tonalitatea bemolată (*flat*), care deosebete fonemele labializate de cele cu tonalitate obișnuită (*plain*), și tonalitatea diezată (*sharp*), care distinge fonemele palatalizate, atît de cele cu tonalitate bemolată, cît și de cele cu tonalitate obișnuită². De asemenea, autorii au arătat că fonemele romînești diezate-bemolate apar și ele cu spectrograme aparte, proprii realizării lor acustic-fiziologice³.

Aceste constatări confirmă justetea concepției acad. E. Petrovici privitoare la sistemul fonologic al limbii romîne.

În cele ce urmează prezentăm comparativ corelația de timbru, în poziție finală, a consoanelor limbii romîne vechi din *Codicele voronețean*⁴

¹ Vezi acad. E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în „*Studii și cercetări lingvistice*” (SCL), VIII (1957), nr. 1, p. 71.

² Vezi R. Jakobson and M. Halle, *Fundamentals of Language*, 1956, Mouton Co. 'S. Gravenhage, p. 31; cf. și id., *Phonology in Relation to Phonetics*, în L. Kaiser, *Manual of Phonetics*, Amsterdam, 1957, p. 235. Vezi și С. К. Шаумян, *История системы дифференциальных элементов в Польском языке*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1958, p. 12.

³ Vezi M. Halle and R. Jakobson, *Supplementary Note* (publicată la studiul lui E. Petrovici, *La distinction phonologique entre trois sortes de N et de L—non diésés, diésés et palatales — en roumain et en slave*, în „*International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*”, I/II, 1959, p. 193.

⁴ I. G. Sbiera, *Codicele voronețean. Cu un vocabulariu și studiu asupra lui*, Cernăuți, Edițiunea Academiei Romîne, 1885.

și a consoanelor dialectului aromîn din *Codex Dimonie*⁵. Este interesant de constatat că deși avem de-a face cu texte scrise cu alfabet diferite⁶, ale căror mijloace grafice nu sînt totdeauna suficiente sau adecvate pentru a reda fonetismul limbii — ne referim în special la *Codex Dimonie* — totuși ele oferă cercetătorului posibilitatea unei interpretări clare din punct de vedere fonologic. Autorii acestor documente au notat consecvent caracteristicile specifice ale fonemelor romînești din secolul al XVI-lea și ale fonemelor dialectului aromîn din secolul al XVIII-lea.

Indicațiile date de acad. E. Petrovici asupra felului cum a fost redat timbrul consoanelor în textele chirilice romînești și în textele aromîne scrise cu litere grecești⁷ sînt întrutotul valabile pentru *Codicele voronețean* și *Codex Dimonie*.

Timbrul fonologic propriu al consoanelor finale este marcat în *Codicele voronețean* prin literele chirilice -s (-cy)⁸, -u sau -ю care ne arată că sîntem în prezența, respectiv, a consoanelor bemolate (labializate), diezate (palatalizate) sau diezate-bemolate. În acest text nu întîlnim consoane finale cu timbru velar⁹.

În *Codex Dimonie*, timbrul consoanelor bemolate finale este notat prin -u grecesc (-ou)¹⁰, al celor diezate prin -i (de obicei -η), al celor diezate-bemolate prin -iu (de obicei -ηου), iar consoanele finale cu timbru obișnuit sînt notate de obicei prin consoană urmată de -α, rar și prin consoană simplă.

Se pune problema dacă semnul -ou reprezintă în aromînă așa-numitul „u scurt final” sau vocala finală u. După Constantin Ucuta, -ă transcris în alfabetul grecesc trebuie redat prin -ou, cu spirit deasupra¹¹. E evident însă că în *Codex Dimonie*, notarea sporadică a spiritelor nu are nici o valoare fonetică¹². G. Weigand consideră că în realitate ou și η finali din *Codex Dimonie* trebuie să se fi pronunțat „*soptit ca și astăzi*”¹³ și-i transcrie cu -ă, -î. Lipsa spiritelor deasupra lui -ou în cele mai multe

⁵ Gustav Weigand, *Codex Dimonie*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, IV, 1897, p. 136—227; V, 1898, p. 192—297; VI, 1899, p. 86—173; vezi și Paul Dachselt, *Die Predigt vom hl. Antonius*, în „Jahresbericht...”, I, 1894, p. 1—78.

⁶ Scrierea cu litere chirilice n-a fost cunoscută de aromîni. Ea apare o singură dată în Ardeal, în însemnările aromînești ale lui Simion Bărnuțiu (Th. Capidan, *Aromîni. Dialectul aromîn. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 43, cf. și 129).

⁷ Vezi acad. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rötunjite și nerötunjite în limba romînă*, SCL, III (1952), p. 148.

⁸ În legătură cu valoarea lui u final în limba romînă și în textele vechi romînești, vezi studiul documentat al lui P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică. Originea lui „u final” în limba romînă*, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 159—175.

⁹ În cazul cuvintelor scrise „prescurtat”, cu consoane deasupra rîndului, după care de obicei nu se notează vocale, nu avem de-a face cu consoane nediezate sau nebemolate, deoarece cînd aceleași cuvinte sînt scrise în întregime, timbrul fonologic bemolat sau diezat este marcat întotdeauna. (Vezi și I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 279).

¹⁰ Într-un fragment din *Codex Dimonie*, publicat de P. Dachselt în vol. I din „Jahresbericht...”, u final este tipărit -ou. În restul textului, publicat de Gustav Weigand (vezi mai sus, nota 5) apare tipărit -s. Din motive tehnice, în acest articol am transcris toate exemplele numai cu -ou.

¹¹ Vezi Th. Capidan, *Aromîni...*, p. 286.

¹² Cf. *Ibidem*, p. 500.

¹³ Vezi G. Weigand, *Codex Dimonie*, în „Jahresbericht...”, IV, p. 136—137.

scrieri aromânești din secolul al XVIII-lea, îl determină pe Th. Capidan să considere că -u „se rostea în întregime sau, în orice caz, mai mult decât în graiul de astăzi”¹⁴. El dă apoi exemple din scrierile lui Daniil Moscopoleanul și din *Codex Dimonie* pe care le transcrie, numai cu -u vocală. Dar referindu-se cu alt prilej la u final din *Codex Dimonie*, Capidan scrie că „Nu se știe dacă . . . se rostea întreg sau numai în parte”¹⁵. E de remarcat totuși faptul că, vorbind despre localizarea traducerii din *Codex Dimonie*, Capidan consideră că acest document trebuie să se fi tradus în Albania sau într-un centru apropiat, deoarece particularitățile sale lingvistice sînt identice cu ale aromînilor din Albania¹⁶.

Întrucît aceste graiuri posedă consoane finale rotunjite¹⁷, putem deduce că și în *Codex Dimonie* avem de-a face cu același fenomen, *u* final (-ou) din acest text reprezentînd timbrul bemolat al consoanelor finale.

Din cercetarea textelor constatăm că timbrele fonologice proprii ale consoanelor finale îndeplinesc importante funcțiuni în morfologia nominală și verbală a dialectelor dacoromîn¹⁸ și aromîn, corelația fonologică a consoanelor avînd numeroase implicații în structura morfologică a celor două dialecte.

*

Consoanele bemolate finale sînt identice în cele două texte. Dăm exemple pentru fiecare fonem¹⁹, întîi din *Codicele voronețean*, apoi din *Codex Dimonie*:

- CV : ca/p°/ (ΚΑΡΟΥ 92/13—14), chi/p°/ (ΚΗΡΟΥ 54/5), o/p°/ (ὠΠΣ 98/11) „trebuință, necesitate”;
- CD : ca/p°/ (κάπου XIV/20), tru/p°/ (τρόπου 80/12, art. τρόπουλου 28/9), cirea/p°/ (τζζηρηάπου 104/20) „cuptor”;
- CV : —
- CD : ro/b°/ (ρόμπου 42b/18), ntre/b°/ (ντρέπου 37b/23);
- CV : o/m°/ (ὠμοϋ 36/4 sau ὠΜΣ 158/10), cu/m°/ (κοϋμοϋ 18/11 sau ΚΣΜΣ 30/9);
- CD : o/m°/ (ὠμου 39/18, art. ὄμου 31b/7), fu/m°/ (ρόμου 61b/2), po/m°/ (πόμου 96/15), agiună/m°/ (ατζζουνάμου 47/18), hardzi/m°/ (ννηάρτζημου II/8);
- CV : năra/v°/ (НѠРАС 13/7), ostro/v°/ (ѠСТРОС 98/7);
- CD : scla/v°/ (σκλαβου 37/21) „servitor”;
- CV : Invăja/t°/ (ИѠѠѠѠ 37/9), sufle/t°/ (соϋϕλετοϋ 10/2 sau соϋϕλεтС 59/12), mor/t°/ (μορтС 97/3), preu/t°/ (преСтС 47/3); po/t°/ (ποτοϋ 60/7—8);
- CD : nvița/t°/ (νβητζατου 36/8, art. νβητζατου 36/10), suflit°/ (σοϋϕλητου 17/14, art. σοϋϕλητου 29/3), bărbă/t°/ (μπαρμπαττου 96b/19), mușă/t°/ (μουσσατου 28/2) „frumos”, na/t°/ (νάτου 87/4) „prunc, copil”, ro/t°/ (ρότου 28/13), sco/t°/ (σκότου 26b/19);
- CV : gin/d°/ (ГѠНДС 61/7), linge/d°/ (ЛѠ.ЛМЕДС 98/2), ro/d°/ (ροΔС 132/11) s.;

¹⁴ Vezi Th. Capidan, *op. cit.*, p. 286.

¹⁵ *Ibidem*, p. 365.

¹⁶ *Ibidem*, p. 66.

¹⁷ Vezi mai recent, acad. E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromine din Albania*, în „*Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*”, București, 1958, p. 671—675.

¹⁸ Vezi și I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în numărul de față al revistei, p. 23—27.

¹⁹ Ne-au lipsit exemple pentru fonemele /r°/ și /j°/ din amindouă textele, pentru fonemul /b°/ din CV și pentru /z°/ din CD.

- CD: ari/d°/ (αράτου 27b/7 „rid”, şă/d°/ (σάντου 11/1), ve/d°/ (βέτου 29/10);
 CV: a/n°/ (AHS 130/7 sau ἀνογ 7/12), cetăţea/n°/ (Ϸητηαίης 36/6), iefti/n°/ (εϷτηης 133/13) „compătimitor, milostiv”, hiclea/n°/ (ήηκαίης 5/13);
 CD: a/n°/ (άνου VII/13); bu/n°/ (μπόνου 12b/15), hristi/n°/ (χρηστήνου 123b/7),
 spu/n°/ (σπούνου 4/2), ţă/n°/ (τζάνου XII/4) „tin”, ýi/n°/ (γήνου IV/8) „vin” s.;
 CV: ere/s°/ (έρέου 60/11), folo/s°/ (φολοος 19/5), frumo/s°/ (φρσοος 139/10), gla/s°/ (γλαος 39/1), vırto/s°/ (βρτοος 72/11);
 CD: me/s°/ (μέσου 7/14) „lună”, minciuno/s°/ (μήντζουνωσου IX/14), ruşuno/s°/ (ρρούσσουνωσου 3/19—20), vărto/s°/ (βαρτωου 37/20), ýi/s°/ (γήσου 42/22) „vis”;
 CV: obra/z°/ (ώεράζου 162/11);
 CD:—
 CV: cre/dz°/ (κρεσσ 81/3) „cred”, vă/dz°/ (βΰσου 85/9) „väd”;
 CD: gurma/dz°/ (γουρμάτζου 37/7) „grumaz, git”, păte/dz°/ (πάτετζου 41/8) „bótez”,
 mi ruşune/dz°/ (μηρρουσσουνέτζου 38/5) „mă ruşinez”;
 CV: giude/ţ°/ (γιδαίης 62/9), so/ţ°/ (σοίς 13/3), nego/ţ°/ (νεγοίς 130/8);
 CD: giude/ţ°/ (τζζουντέτζου XIII/18), so/ţ°/ (σότζου 22/2);
 CV: curmedzi/s°/ (κσρμεσιης 24/6—7), miia/s°/ (μηιαίης 44/8) „căpitan”, adu/s°/ (άδσις 72/10 sau άδσιου 54/13—14) „adusei”, dzi/s°/ (σιης 7/10) „zisei”;
 CD: au/s°/ (άουσου 28b/24) „bătrîn, moş”, dervi/s°/ (τερβήσου 22b/9, arma/s°/ (άρμασ-
 σου 3/20) „rămăsei”, spu/s°/ (σποσούσου 3/20) „spusei”;
 CV: giure/l°/ (γιυρεάς 16/2) „tinere!”, mieluşe/l°/ (μιέλουσεάς 143/1), ire/l°/ (ίρεάς 116/10) „inel”, e/l°/ (έας 35/4), destu/l°/ (δεστουάς 157/10);
 CD: anghe/l°/ (άγγελου XIII/2) „inger”, aposto/l°/ (απόστολου 80b/18, cochil°/ (κόχύλλου 28/2) „copil”, hē/l°/ (νελου VII/8), e/l°/ (έλου 36/24);
 CV: da/r°/ (δάρου 159/7) „har, graţie”, fu/r°/ (φσρς 161/2) „hoţ”, inge/r°/ (ήημερς 48/3), meşte/r°/ (μεμερς 125/10), zbo/r°/ (ζεβορου 46/1 sau ζεορς 60/6) „sobor, adunare”;
 CD: agiuo/r°/ (ατζζουτάρου 32b/11), afu/r°/ (αφούρου 29b/6) „hoţ”, zbo/r°/ (σπώρου 44/7) „cuvînt”, ţe/r°/ (τζέρου 21/1) „cer” s., θa/r°/ (θάρου 12/22) „curaj; speranţă”;
 CV: fo/k°/ (φοκς 95/13 sau φοκογ 139/14), înturêre/k°/ (ήητογρβρεκογ 78/3), Io/k°/ (λοκς 27/12 sau λοκογ 69/7), adu/k°/ (άδσκογ 38/8), fa/k°/ (φாகς 20/5), dzi/k°/ (σικς 48/2);
 CD: fo/k°/ (φώκου 11/19), lo/k°/ (λωκου XIII/3, art. λόκλου 69/7), ni/k°/ (νήκου 23b/22) „mic”, fa/k°/ (φάκου 16/17), dză/k°/ (τζάκου 20b/25) „zic”;
 CV: fri/g°/ (φρηγογ 88/6), se întele/g°/ (σε ήητελεγογ 54/12);
 CD: ba/g°/ (μπάκου 29b/22), hēr/g°/ (νερεγογ III/18) „merg”, plăn/g°/ (πλάνγου 27b/5);
 CV: du/h°/ (δύου 48/4), văzdu/h°/ (βΰζαδύς 43/10);
 CD: du/h°/ (τύουχού 30b/27);

Fonemele consonantice diezate-bemolate în poziţie finală sînt mai puţin numeroase în cele două dialecte. Exemplele din texte sînt următoarele:

- CV: gra/ř°/ (γραίω 103/13) „cuvînt”, întă/ř°/ (ήητηίω 136/11), spu/ř°/ (σπογίω 79/1),
 vo/ř°/ (βοίω 1/7—8) „vreau”, vi/ř°/ (βίω 19/12) „vin” prez. ind. pers. 1, stătu/ř°/ (στΰτογίω 74/12);
 CD: gria/ř°/ (χρηζαίου 18/1) „cuvînt”, la/ř°/ (λαήου 21b/12) „negru; nenorocit”;
 CV: agiuo/r°/ (άγιστοριο 79/9 sau άγιωτοριο 87/9—10), ascultăto/r°/ (άσκογλιτΰ-
 τοριο 115/2), ce/r°/ (χεριο 76/9), muncito/r°/ (μογχιητοριο 4/1), ven/r°/ (βεφριο 18/11) „veni!”, se mo/r°/ (σε μοριο 28/3) „să mor”;
 CV: vo/k°/ (βεκίω 28/13) adj. m.;
 CV: un/g°/ (ύγΰήϊω 81/4 sau ύγΰήϊω 145/14) „colţ, unghi”;

CD: hi/l°/ (χήλληλου 20b/22) „fiu, copil”;

CD: țirito/n°/ (τζίτητῶννηου 34/9) „cerșetor”, vi/n°/ (βήννηου 27/6) „veni”;

CV: fe/c°/ (φεχιου 69/10) „făcui”;

CD: fe/c°/ (φετζτζου 11/18) „făcui”, hi/c°/ (χητζτζου 58b/23 sau χητζου 80/5) adv. „cituși de puțin, deloc, nimic”.

Fonemele consonantice bemolate și diezate-bemolate marchează de obicei în amândouă textele forma de sg. neart. a substantivelor masculine și neutre, precum și pers. 1 sg. a indicativului prezent la verbe. Ele se opun adesea consoanelor diezate respective care indică forma de pl. neart. a majorității substantivelor și adjectivelor, pers. 2 sg. a ind. prez. la verbe etc.

Unele consoane bemolate finale alternează cu consoane palatalizate mutativ. Astfel, avem opozițiile /t°/ — /tʲ/, /d°/ — /dzʲ/, /k°/ — /č/ în *Codicele voronețean* (mort/t°/ — mor/tʲ/, po/t°/ — po/tʲ/, linge/d°/ — linge/dzʲ/, uceni/k°/ — uceni/č/, fa/k°/ — fa/č/) și /p°/ — /pʲ/, /m°/ — /nʲ/, /k°/ — /tʲ/, /g°/ — /dzʲ/ în *Codex Dimonie* (sca/p°/ — sca/pʲ/, po/m°/ — po/nʲ/, cl'e/m°/ — cl'e/nʲ/, ni/k°/ — ni/tʲ/, fa/k°/ — fa/tʲ/, ner/g°/ — ner/dzʲ/ etc.).

Se știe că în dialectul aromân fonemele diezate *tʲ*, *dzʲ*, provenite din lat. *c*, *g* + iod; *i* (> dr. *č*, *ǰ*) nu se confundă cu perechile lor dure *t*, *dz*, provenite din lat. *t*, *d* + iod, *i* (> dr. *t*, (*d*)*z*)²⁰.

După acad. E. Petrovici, ar. *tʲ*, *dzʲ* sînt rezultate din rom. com. *č*, *ǰ*, ar. *t*, *dz* < rom. com. *t*, *tʲ*, *dz*, *dzʲ*, ar. *č*°, *ǰ*° < rom. com. *č*°, *ǰ*°, iar ar. *tʲ*, *dzʲ* < rom. com. *tʲ*°, *dzʲ*°²¹.

Aceste evoluții fonologice față de consonantismul romînei comune deosebesc dialectul aromîn de dialectul dacoromîn, fapt constatat și din compararea *Codicelei voronețean* cu *Codex Dimonie*.

În sfîrșit, o altă particularitate a seriei consoanelor diezate din *Codex Dimonie* este păstrarea fonemelor consonantice palatale /nʲ/ și /lʲ/, cunoscute înainte de secolul al XVI-lea și în vechea dacoromînă.

Iată exemple cu consoane diezate din *Codicele voronețean* și *Codex Dimonie*:

CV: lu/pʲ/ (ΛΣΠΗ 21/13);

CD: —

CV: lim/bʲ/ (ΛΗΜΒΗ 29/8), use/bʲ/ (ΟΥΣΕΒΗ 52/2) adv. „deoparte”;

CD: —

CV: lacri/mʲ/ (ΛΑΚΡΗΜΗ 18/14), însu/mʲ/ (ΑΝΣΑΜΗ 42/10—11);

CD: —

CV: cins/tʲ/ (ΧΙ.ΑΝΣΤΗ 98/9) pl. de la *cînste*, cunoș/tʲ/ (ΚΟΥΝΟΥΗ 59/45), grăieș/tʲ/ (ΓΡΑΪΕΨΗ 102/10) „grăiești, vorbești”;

CD: cunoș/tʲ/ (ΚΟΥΝΩΪΤΗ 61b/22), greș/tʲ/ (ΓΡΕΪΤΗ 80/17) „grăiești, vorbești”;

CV: al/tʲ/ (ΑΛΤΗ 157/9), bărba/tʲ/ (ΒΑΡΒΑΤΗ 22/2), mor/tʲ/ (ΜΟΡΤΗ 139/3), părin/tʲ/ (ΠΑΡΙΝΤΗ 36/13), preu/tʲ/ (ΠΡΕΪΤΗ 45/6—7), po/tʲ/ (ΠΟΥΤΗ 59/2) pers. 2 sg ;

²⁰ Cf. și recenziia lui T. Papahagi asupra lucrării lui Th. Capidan, *Aromânii...*, în „Grai și suflet”, VI (1934), p. 371.

²¹ Vezi acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romine*, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 102 (nota 21); cf. și id., *Явление сингармонизма в исторической фонетике румынского языка — следствие славяно-румынской языковой интерференции*, în „Romanoslavica”, II, 1958, p. 10—11 (nota 21).

- CD: nin/t'/ (νήντζη 28/25) adv. „nici”, ní/t'/ (νήτζη 17/14) adj. pl. „mici”, tin/t'/ (τζήντζη 80/3) „cinci”, ia/t'/ (φάτζη 238b/19) „faci”, dză/t'/ (τζάτζη 12/22) „zici”;
- CV: linge/dz'/ (Λῆ.ΛΗΜΕΣΗ 4/8), astă/dz'/ (ΑΣΤῆΣΗ 13/8), amiadză/dz'/ (ΑΜΙΑΣῆΣΗ 38/11-12), cre/dz'/ (ΚΡΕΣΗ 81/5); şe/dz'/ (ΣΕΣΗ 46/10), ve/dz'/ (ΒΕΣΗ 121/5);
- CD: ple/dz'/ (πλετζη 25b/14) „râni”, ru/dz'/ (ροοῦτζη 14/21) „rugî, rugăciuni”, ba/dz'/ (μπάτζη 103b/8) „bagi”, âer/dz'/ (νέρετζη 110b/11) „mergi”;
- CV: însu/ş'/ (ΑῆΣῆΣΗ 150/5), suta/ş'/ (ΣῆΣῆΣΗ 51/7), acêea/ş'/ (ΑῆΚῆΣΗ 125/4), acie/ş'/ (ΑῆΐῆΣΗ 33/12) „îndată”;
- CD: —
- CV: fecio/r'/ (ΦΕΙΟΡΗ 152/8), lucrăto/r'/ (ΛΟΥΚΡῆΤΟΡΗ 8/6-7), meşte/r'/ (ΜΕΙΣΤΕΡΗ 12/14), ascultăto/r'/ (ΑΣΚΟΥῖῆΤῆΤΟΡΗ 114/10-11), revnito/r'/ (ΡΕΒΗΝΙΤΟΡΗ 29/13), zo/r'/ (ΖΟΡΗ 16/14);
- CD: ficio/r'/ (φητζζόρη 16b/19), lucrăto/r'/ (λουκάρτορη 11b/3), mul'e/r'/ (μουλλέρη 18b/18), imi/r'/ (ήμηρη XVII/6) adj. pl. „blînzî, blăjîni”, tini/r'/ (τήνηρη 16b/19);
- CV: ure/k'/ (δῦρεκΗ 120/4);
- CD: sca/k'/ (σκάκη 32/4) „scapi”;
- CV: —
- CD: anghe/l'/ (ἀγγελλη 11/1) „îngerî”, aposto/l'/ (απόστολλη 26/13), cochi/l'/ (κόκηλλη 23/11) „copii”, e/l'/ (έλλη 156/22) „ei”, hi/l'/ (χήλλη XVII/4) s. pl. „fii”, go/l'/ (γκολλη 27b/22) adj. pl. „goi”, ta/l'/ (τάλλη 103 b/9) „tai”, pers. 2 sing.;
- CV: —
- CD: a/â/ (âvny 36b/2), crişti/â/ (κρητζζτηvny 29/27), cusuri/â/ (κουσουρήvny 11/10) „veri” s.m. pl., gio/â/ (τζζώνη 109/11) s. „tineri; voinici”, po/â/ (πόvny 68b/11), viţi/â/ (βητζζήvny VI/12) „vecini”, ȳer/â/ (ȳérvny 35b/15) „viermi”, bu/â/ (μπούvny 109b/12) adj. m. pl., gâl'i/â/ (γαλλήvny 22/23) „găini”, cl'e/â/ (κλήvny 98/19) „chemi”, ti cl'i/â/ (τηκλήvny 107b/9) „te închini”, spu/â/ (σπούvny 37/1) „spui”, pers. 2, ţă/â/ (τζάνvny XIV/2) „tîi”, ȳi/â/ (ȳήvny 29b/21) „vii” pers. 2;
- CV: 'uceni/ê/ (ουφενιχι 22/3), băsere/ê/ (βῆσερεχι 108/4), (în) vê/ê/ (ῆ κῆχι 144/5), cin/ê/ (çînci 15/7), adu/ê/ (αδῆχι 52/6), fa/ê/ (φῆχι 120/12), gi/ê/ (γιχι 47/5) „zici”;
- CD: —
- CV: le/ĝ/ (λεχι 37/13) s.f.pl.;
- CD: —

În *Codea Dimonie* consoanele cu timbru velar /t/, dz, ş/ îndeplinesc, în general, funcţiunile morfologice ale consoanelor diezate corespunzătoare din *Codecele voroneţean* provenind, ca şi acestea, din t, d, s + i.

Dăm câteva exemple în care apar aceste foneme:

părin/t/ (παρήντζα 14/14), so/t/ (σότζα 20b/1, alături de sóτζ 16b/18) pl., mul/t/ (μούλτζα 18/5), ţită/t/ (τζητάτζα 109b/14) „cetăţi”, ba/t/ (μπάτζα 23b/23) pers. 2 sing., imna/t/ (ημνάτζα 11b/5) „umbraţi”, lucra/t/ (λουκράτζα 11/26), ȳinȳi/t/ (ȳηȳηήτζα XIII/5) „douăzeci”;

ti alav/dz/ (τηαλάβτζα 123/4) „te lauzi”, ară/dz/ (αρράτζα 58b/2) „rîzi”, s-lu păte/dz/ (ςλουπατέτζα 28/11) „să-l botezi”, tin/dz/ (τήντζα 60/21) „întinzi”, ve/dz/ (βέτζα 83b/7) „vezi”;

au/ş/ (αούσσα 24b/11) „bătrîni, moşi”, me/ş/ (μέσσα 96/21) „luni” s.f. pl., amărtjo/ş/ (αμάρτζωσσα 46/11) „păcătoşi”, însu/ş/ (ήνσουσσα 21/9-10) „însuşi”, dide/ş/ (ντηντζέσσα 12/19) „dăduşi”, vidzu/ş/ (βητζζούσσα XV/17) „văzuşi”.

Am văzut că fonemul consonantic diezat /r'/ marchează, împreună cu celelalte consoane diezate, — în amîndouă textele —, de obicei forma de plural neart. a unor substantive şi adjective. În *Codea Dimonie* însă, la

aceste forme nominale apare și fonemul /r/ cu timbru nedezat și nebelolat. În aceste cazuri, el este notat -ppα. Iată câteva exemple: be/r/ (μπέρρα 121b/12) „băuturi”, dă/r/ (ντάρρα 58b/19) „dări”, mănăă/r/ (μανκ-γάρρα 121b/16) „mîncări” etc.

Uneori apare notat velar și fonemul /ć/ final: pri/ć/ (πρήτζζα 20b/12) „vietăți”. De asemenea, în cuvîntul a/z/ (άζα 1/2, 41/9, passim) „astăzi” -α marchează timbrul velar al fonemului /z/ final.

*

Sistemul fonologic parțial schițat pe baza fonemelor consonantice finale din *Codicele voronețean* și *Codex Dimonie* evidențiază trăsăturile comune ale dialectelor dacoromîn și aromîn din epoca în care au fost scrise aceste texte, precum și unele deosebiri din structura lor fonologică. Esențială rămîne constatarea corelației consonantice de timbru, atît în dialectul dacoromîn cît și în cel aromîn. Autorii celor două documente au considerat indispensabilă notarea timbrului fonologic propriu al consoanelor, ca o realitate lingvistică importantă care nu putea fi neglijată fără a aduce prejudicii elementelor comunicării.

ФОНОЛОГИЧЕСКИЙ ТЕМБР, СВОЙСТВЕННЫЙ КОНЕЧНЫМ СОГЛАСНЫМ В *CODICELE VORONEȚEAN* И В *CODEX DIMONIE*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исходя из фонологического учения академика Эмиль Петровича, по которому фонологическая структура румынских диалектов дакорумынского, аромьнского и мегленорумынского сходна, автор представляет в данной статье сравнительное соотношение в тембре, в конечном положении согласных древне-румынского языка в *Codicele voronețean* и в *Codex Dimonie*.

Несмотря на то, что первый текст написан старославянским алфавитом, а второй греческим, в особенности последний из них мало приемлем для передачи фонетизма языка, все же оба текста представляют возможность ясного толкования с фонологической точки зрения, так как в этих документах последовательно и точно отмечены специфические особенности фонем. Свойственный фонологический тембр конечных согласных отмечается в *Codicele voronețean* буквами -s(σ), -и или -ю, доказывающие, что у нас налицо, соответственно, бемолированные (лабиализированные), дизезированные (палатализированные), дизно-бемолированные согласные. В действительности, в этом тексте не существуют конечные согласные с велярным тембром.

В *Codex Dimonie* бемолированный тембр конечных согласных отмечен -ou, дизезированный -η дизно-бемолированный -ηou, а конечные с обычным тембром отмечены согласной с последующей -α, изредка простой согласной.

Из предпринятого исследования автор устанавливает, что фонологические тембры конечных согласных тождественны в обоих языках. Фонологическая корреляция согласных содержит в себе ряд общих черт и в морфологической структуре дакорумынского и арумьнского диалектов.

Фонологическая система, кратко намеченная нами на основе конечных согласных фонем из *Codicele voronețean* и *Codex Dimonie* выявляют общие черты в румынских диалектах в эпоху, когда были написаны соответствующие тексты, а также и некоторые различия в их фонологической структуре.

Остается существенным установить корреляцию тембра согласных как в дакорумынском, так и в арумьнском диалектах. Авторы указанных документов языка сочли необходимым, несмотря на все трудности с графической точки зрения, подчеркнуть фонологический тембр свойственный согласным как лингвистическую реальность, пренебрежение которой принесло бы ущерб элементам данного сообщения.

LE TIMBRE PHONOLOGIQUE PROPRE DES CONSONNES FINALES DANS LE *CODEX DE VORONEȚ* ET LE *CODEX DIMONIE*

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur la conception phonologique de l'académicien Emil Petrovici, selon laquelle la structure phonologique des dialectes daco-roumain, macédo-roumain et mégléno-roumain est similaire, l'auteur présente comparativement la corrélation de timbre, en position finale, des consonnes de l'ancien roumain du *Codex de Voroneț* et du dialecte macédo-roumain du *Codex Dimonie*.

Bien que le premier texte soit écrit en caractères cyrilliques et le second en caractères grecs — ces derniers surtout n'étant guère appropriés à rendre le phonétisme de la langue — les deux textes offrent la possibilité d'une interprétation claire du point de vue phonologique, parce que dans ces documents sont notées de manière précise les caractéristiques spécifiques des phonèmes. Le timbre phonologique propre des consonnes finales est marqué dans le *Codex de Voroneț* par -s (-с), -и ou -ю, qui prouvent que nous nous trouvons en présence des consonnes bémolisées (labialisées), diésées (palatalisées) ou diésées-bémolisées. Dans ce texte n'existent effectivement pas de consonnes finales à timbre vélaire. Dans le *Codex Dimonie* le timbre des consonnes bémolisées finales est noté par -ο, celui des consonnes diésées par -η et celui des consonnes diésées-bémolisées par -ηου tandis que les consonnes finales à timbre ordinaire sont notées par une consonne suivie de -α et rarement par une consonne simple.

L'auteur constate que les timbres phonologiques des consonnes finales sont identiques dans les deux textes. La corrélation phonologique des consonnes a aussi de nombreuses implications dans la structure morphologique des dialectes daco- et macédo-roumain.

Le système phonologique esquissé en partie sur la base des phonèmes consonantiques finals du *Codex de Voroneț* et du *Codex Dimonie* révèle les traits communs des dialectes roumains à l'époque où furent écrits ces textes ainsi que certaines différences de leur structure phonologique.

Essentielle demeure la constatation de la corrélation consonantique de timbre, tant dans le dialecte daco-roumain que dans le dialecte macédo-roumain. En dépit des difficultés d'ordre graphique, les auteurs des deux documents ont estimé indispensable de noter le timbre phonologique des consonnes, qu'ils ont considéré à juste titre une réalité linguistique importante qui ne pouvait être négligée sans que soient préjudiciés les éléments de la communication.